

EL CARBONEIG AL MONTSENY

JAUME ENRIC ZAMORA I ESCALA

AGRAÏMENTS

Voldria agrair la col·laboració d'en Francisco Clos, d'en Lluís Taverner i d'en Pere Bracs, que havent fet de carboners em van confiar amablement el seu testimoniatge personal. També agraeixo l'aportació documental d'en Serafi Masvidal i la col·laboració d'aquelles persones que han connectat amb la meva recerca carbonífera.

ELS PILERS

Són negres i fumosos, nissaga de titans.
En la negror dels rostres, ofèn el blanc dels ulls.
Per rosegar deixalles tenen queixals com trulls.
Són malcarats i miren la gent, com uns infants.

En rotllo sota l'àgil escorç de la foguera,
conversen de l'ofici tan agraït abans,
i, mentre fan deu hores, calents de peus i mans,
omple el vailet dos càntirs amb aigua de riera.

En arribar la nit, se'n van a la barraca
i, esternellats o en doina pels jaços de fullaca,
repassen en silenci el poble llunyedà.

I cada un que hi troba sa feble llumeneta,
la dona s'afigura que té la pell tan neta
i de l'amor d'uns braços que deixen no es desfà.

«La muntanya d'ametistes» (1933) GUERAU DE LIOST

Sens dubte que aquestes entranyables imatges han desaparegut del tot en els boscos del Montseny. El carboneig, com a activitat forestal bàsica, ja és història, encara que no es tracta d'un passat tant llunyà. Des d'aquí m'agradaria desempolsar la memòria d'un ofici feréstec i dur, d'uns homes que vivien a les entranyes del bosc, en les boires persistents de les albaides hivernals i en les nits més crues i més màgiques de la muntanya.

En definitiva, voldria fer-vos partícips de tot el que envolta l'art de fer carbó.

És ben cert que des que l'home prehistòric va produir i controlar el foc, la seva utilització i les seves aplicacions han estat diverses. Una de les evidències materials de la seva existència ens ha arribat gràcies a les troballes de fustes carbonitzades, la composició en carboni de les quals n'ha possibilitat la con-

servació a través del temps. D'aquesta manera, en trobem la presència en els jaciments arqueològics, igual com caminant pels boscos del Montseny podem veure restes d'antigues places carboneres.

Els orígens del carboneig, és a dir, l'activitat de transformar la fusta en carbó mitjançant una combustió lenta, per a l'ús combustible, són realment remots.

Ja a l'Edat dels Metalls es començà a utilitzar el carbó vegetal per a la foneria d'aquells. Les mines i la metal·lúrgia han necessitat sempre, per a la seva explotació, molta fusta, llenya i carbó vegetal.¹

Alhora, existeixen indicis del carboneig en el patrimoni arquitectònic, com per exemple l'escena esculpida en un capitell del claustre de la Catedral de Tarragona (s. XII), i també en trobem exemples documentals, amb l'escena figurada d'un Còdex d'Història Natural del segle XIV procedent de la Universitat de Granada.

No és fins a l'arribada dels segles XVIII i XIX quan les activitats artesanals, pel que fa a l'explotació i la transformació de la fusta, es generalitzen i assumeixen una dinàmica de producció industrial dirigida al comerç i al desenvolupament de l'economia.

A final del segle passat, a tota la Catalunya central i oriental es produí

Escena d'un Còdex d'Història Natural del segle XIV.

(Arxiu Mas)

una migració temporal de treballadors del bosc procedents de la Cerdanya, amb l'ofici de carboners, els quals es traslladaven amb la seva família.²

«Els cerdans estaven dies i dies a la muntanya sense davallar per res al pla, entregats per complet a la feina, però tot d'una els entraven ganes de marxar i amb aquesta dèria acabaven de qualsevol manera d'enllestir la tasca que els mancava i desgraciaven el carbó, que en unes carboneres sortia cru i en d'altres cremat. Així fou una de les causes que esperonà els propietaris a prescindir dels cerdans i avui un estol d'intel·ligents especialistes d'aquesta indústria viuen i han nascut per aquestes contrades».³

ORGANITZACIÓ

Desentranyats els orígens, passem al sistema organitzatiu de treball. El *carboner* agafava una *campanya* i hi fixava un preu, d'acord amb el *propietari* del tros de bosc a *carbonejar*. Alhora, el propietari *tractava* el preu amb el *negociant* o intermediari, que era el que li comprava el carbó i el que es cuidava de pagar al carboner. Aleshores, el carboner hi posava els jornalers, és a dir, tots els homes del poble que es trobaven sense feina, anomenats també *picadors* o *migfeiners* (perquè feien la feina a mitges amb el carboner), els quals *picaven* o tallaven un tros de bosc amb les destrals i arreplegaven la llenya (també podien ajudar els carboners). Així aquests últims s'encarregaven de coure la llenya i lligar les *sàrries* d'espart (sarrons que es posaven de través sobre el bast dels *matxos* o ases) per al seu transport. Cada sàrria plena feia 67,5 kg, fins que un bon dia, segons ens explica en Franciscu de Viladrau, un mestre de l'ofici, va anar a fer una campanya vora de Sant Marçal, on hi havia una perxada de roure, i com que aquesta fusta en transformar-se en carbó era menys pesada, per por que no s'omplissin les sàrries, va dir a l'amo que cada sàrria hauria de ser de 65 kg. En un primer moment l'amo i el *negociant* no hi van estar d'acord, però davant l'amenaça de no fer-la, finalment es van entendre. En Franciscu havia aconseguit que per sempre més el pes de la sàrria fos de 65 kg, 60 de carbó i la resta de tara. I per més ironia, d'aquell roure en sortí un carbó fortíssim, com d'alzina! D'aquesta manera en Franciscu, ara un home de 84 anys, havia aconseguit una millora personal i de retruc per a l'ofici.

«La gent que hi treballava era de Viladrau. Però, a l'hivern, alguna vegada venien jornalers de temporada de Tortosa, fins i tot de Sòria i Màlaga. També els paletes del poble, quan no hi havia massa feina de manobra, i com a complement de les feines agrícoles, anaven a picar unes *piles*, és a dir, la llenya necessària per a muntar les estructures per a fer el carbó. També els homes grans, si bé quasi no guanyaven res, ja que les seves energies eren limitades i així la seva feina poc apreciada». És aquí quan en Franciscu actuà una altra

volta amb coratge i rebel·lia. «En tot el poble de Viladrau, només hi ha una propietat per a la qual no vaig fer carbó; no ens vàrem entendre; li vaig dir a l'amo que era un explotador. L'antic carboner que tenien s'havia mort i em van demanar si volia fer una campanya. Jo sempre tenia molta feina. Hi vaig anar i li digué el preu. L'amo em contestà que era massa car i llavors em va deixar anar: –Escolta, aquí hi ha quatre vells que no poden anar enlloc i m'ho faran pel preu que els digui. Aleshores jo vaig reaccionar: –Oh! És molt maco això; un home bo no s'hi pot guanyar la vida i han de venir aquests vells que no són bons per a res i s'han de fotre de gana; sí que estem ben arreglats aquí. I llavors digué: –Ja li afegiré doncs. I finalment, jo li vaig contestar: –No vull que m'afegeixi res! El negociant em va dir: –No sé com li has gosat a dir, però, tens raó.» En Franciscu va esclatar davant la injustícia social i econòmica d'aquell amo i d'aquesta manera fou fidel als seus principis.

LA BARRACA

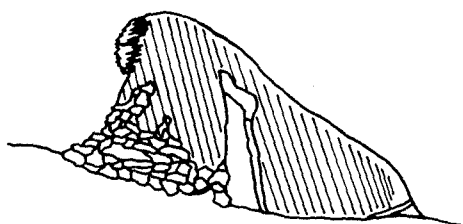
En el moment d'iniciar una campanya, lluny de casa, era imprescindible construir la *barraca*, que serviria d'aixopluc i per a dormir-hi. Primerament es cercava un lloc resguardat del vent, ben a prop de les piles. El sistema de construcció era el següent: es posava una barra de cinc metres amb un extrem clavat a terra (també anomenada biga serradera) agafada pel darrera a un marge, fent esquena d'ase perquè el vent (tot i estant arrecerada) no se l'endugués, i l'extrem de davant s'enforcava amb dues forquetes de dos metres que s'obrien en angle per a clavar-se al sòl. A la biga central s'hi apuntaven un seguit de branques a cada costat, es tapava amb terra i s'*enginestava* perquè no hi passés l'aigua. El davant es tapava amb pedra, menys per un costat on es feia el portal amb una tanca o feix de ginesta ben atapaït, es deixava també un forat per xemeneia, i a l'interior, al fons se situava el jaç de palla per a dormir, a la part central una branca gruixuda que servia de seient o *gusinc* i a la part més alta del sostre, davant de tot hi havia el setial de foc per a menjar. Els carboners diuen que aquestes barraques eren d'allò més confortable. Voldria anotar el gran paral·lelisme estructural amb la reconstrucció d'una cabana excavada a Terra Amata (Niça), pertanyent a l'home del Paleolític, fa 400.000 anys, de la qual cosa podríem concloure que, malgrat el salt temporal, en enfrontar-se al medi natural l'home utilitza una mateixa lògica constructiva.

Carboner, carbonera i barraca, 1918.
(Arxiu Mas)

PREPARACIÓ I ELABORACIÓ DEL CARBÓ

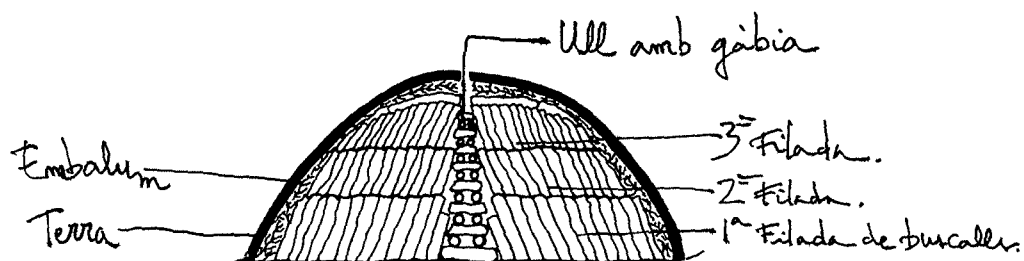
El procés per a fer carbó anava així: Primer els picadors tallaven la llenya en buscalls de quatre o cinc pams i l'arreplegaven a la *plaça carbonera* o pla amb una mica de *terrer* o pendent prèviament seleccionat i desembrossat. L'extensió per fer una pila de carbó era al voltant d'una hectàrea. El següent pas era el d'*empilar* la llenya, de dues maneres: *a burro i amb gàbia*.⁴ Segons en Franciscu, a burro la pila aguantava més bé, i consistia a posar dos buscalls drets, separats mig metre entre si, i per cada costat buscalls plans, un sobre l'altre, formant així una xemeneia o *ull* central (per on s'encenia), que anava de la base de la pila fins al punt més alt. L'ull amb gàbia es feia posant dos buscalls plans separats per mig metre i als costats dos més a la mateixa distància, i així successivament fins a dalt, formant com el seu nom indica una xemeneia en forma de gàbia. Un cop fet l'ull amb un d'aquests dos sistemes, s'envoltava de buscalls de més a menys gruixuts i de dins cap enfora, inclinats en direcció a l'ull, amb un diàmetre total de base de cinc metres, aproximadament circular. Quan ja estava col·locada la primera filada, cercant una forma troncocònica, s'anava alçant la pila fins a tres o quatre sostres, fins a arribar a la seva *corona*

Barraca de Carboner

Fases de construcció de la carbonera

Secció de la carbonera

o cim (part més alta de l'ull). L'alçada de la pila era d'uns quatre o cinc metres. Aquestes mides sempre podien variar segons l'alçada desitjada.

Un cop empilada, s'*embalumava*, és a dir, la pila de llenya s'abrigava amb boix i bruc, i per sobre s'*enterrava* usant *enterradores* o cabasos de vímet per a cobrir de terra fina i humida o *fagell* tot el volt de la pila, amb un gruix d'uns 20 centímetres. Aquesta terra permetria l'aïllament del foc interior vers l'exterior, evitant així la lliure circulació d'oxigen que impossibilitaria una cocció lenta de la llenya per arribar a l'estat de carbó.

Un cop enterrada la primera pila s'engegava amb foc, a través de l'escala feta de buscalls (que anava del pendent de la muntanya fins a l'ull de la pila), després s'enterrava la segona i així successivament; d'aquesta manera el procés era esglaonat.

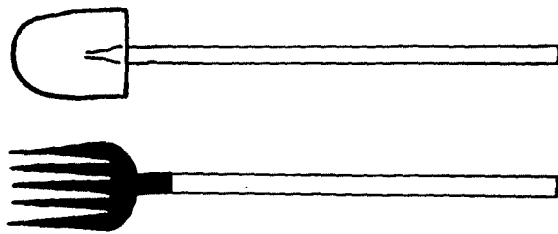
Per encendre el foc es ficaven buscalls per l'ull fins a tapar-lo, després se n'encenien per sobre alguns de més petits i, quan se'ls empassava, s'hi afegien alguns trossos més gruixuts. Quan ja estaven encesos es tapava l'ull i es feien forats o «respiraderos» (se'n deia l'acció d'*atiar*) al seu voltant per tal que es mantingués un parell de dies, i s'hi afegien uns quants buscalls tres o quatre voltes al dia perquè la llenya quedés ben torrada.

Quan la pila era ben torrada s'havia de *fer pujar el foc*, la qual cosa s'aconsegua destapant l'ull i omplint altra volta la xemeneia de buscalls, esperant que sortissin per l'ull bones flames. Així, començava a coure pel cim de la pila o *corona* i el foc anava baixant cap avall. Un cop ben encesa, s'omplia fins a l'ull de buscalls i es tornava a tapar i a fer «respiraderos».

Mentre el foc anava baixant, el carboner havia de demostrar el seu art. La terra de la pila també anava baixant, la qual cosa s'havia d'anar vigilant per evitar que qualsevol de les piles no es foradés, ja que si això es donava, l'entrada d'aire provocaria grans flames i es podria perdre una gran quantitat de carbó. El bon carboner havia de preveure per on la pila es voldria foradar; llavors amb l'*aixada* destapava aquella part i, amb un pal alt com la pila, *burxava* l'interior per reconduir el foc, alhora que hi feia els forats que creia oportuns per a equilibrar el foc per tota la pila. Perquè sortís un bon carbó, la cuïta havia d'anar baixant des del cim de la pila per tot el rodó, i, a més, ho havia de fer arribant a terra pel davant, és a dir, per on es trobava el marge, evitant d'aquesta manera que se n'anés per un costat i en resultessin *culots* o buscalls a mig torrar, sense arribar a ser carbó, la qual cosa hagués creat la insatisfacció d'un mal producte, tant per al negociant com per a l'amo o el consumidor.

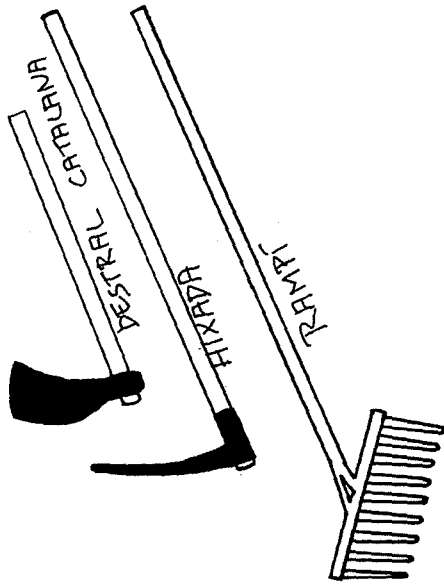
La pila sempre s'havia de deixar tapada, ja que altrament podia ocórrer que es torrés massa el carbó, fet també desastrós per al carboner.

Quan s'havia burxat ben bé de la pila, es tornava a reomplir de buscalls, és a dir, se la *bitllava* o se li «donava el menjar». I seguidament es foradava altra volta perquè el foc seguís el seu curs.

FORQUILLA

PAU

DESTAL - CATALLANA

HIXADA

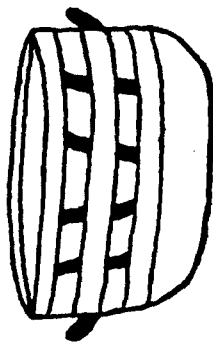
TRAMP

BURXA

ENTERRADORA

SÀRRIA

EINES

Normalment, els tres primers dies de coure la pila se solia bitllar cada dotze hores, matí i vespre, i era quan realment s'havia de dominar el foc. A mig coure, ja no es bitllava tant, fins que els darrers dies la cuita era autosuficient. La durada de la combustió de la pila depenia de la seva mida, de si la llenya era més aviat tendra o seca, i del tipus de fusta. Aproximadament s'hi empraven de dues a tres setmanes. Si es feia coure massa ràpid hi havia el perill que *el carbó quedés massa fluix* i, en conseqüència, de poca qualitat.

Un cop el foc arribava a baix per tot el voltant, aleshores s'havia de *rescaldar*, és a dir, s'havia de fer baixar tota la terra que era cuita amb l'aixada, mentre que amb un *rampí* o *raspall* es deixava la terra ben fina per tornar a *reabrigar* la pila amb una *pala* i així anar apagant el foc. Això es feia per sectors, evitant que es pogués obrir la pila i s'encengués. Es deixava passar una nit i l'endemà es trobava quasi refredada.

Un cop apagada, s'arrencava el carbó amb una aixada i, a continuació, s'omplien les sàrries i es pesaven amb la romana. Plenes les sàrries, es cobrien de boix per al seu millor transport, i el traginer amb els *matxos* les conduïa fins allà on digués el negociant.

En Franciscu ens explica: «Des de la Cova d'en Pere, els matxos baixaven amb les sàrries ben plenes i feien fins a dos volts cada dia, fins arribar a la Sala, on el carbó es carregava als camions per a la seva distribució als diferents centres de consum.» Salvador Llobet ens recorda que el mercat més ampli del Montseny era Granollers, Terrassa i Sabadell, ja que no patien tant la competència de la importació com Barcelona.⁵

SENYALS EXTERNS DE LA CARBONERA

M'agradaria, però, incidir en el procés de carbonització, és a dir, en la transformació continuada de la carbonera, que havia d'ésser perfectament coneguda i assimilada pel carboner en tots els seus senyals externs.

Quan el foc s'havia regularitzat i dirigit en forma convenient, s'iniciava l'evaporació de l'aigua retinguda en la llenya, produint-se petites explosions provocades per la ràpida expulsió de l'aigua, i la superfície restava humitejada o *suada*.

1.ª Fase

Quan la pila era suada, es mig tapava la boca de l'ull per reduir el tiratge. De 6 a 10 hores (segons que fos el temps sec o humit) es veien sortir fums densos, molt foscos, que en lloc d'enlairar-se baixaven a ran de terra. Eren fums molt aquosos.

2.ª Fase

A poc a poc anaven apareixent els fums més blancs i menys densos, s'enlairaven en columna en lloc de restar per terra i, a més, eren més secs. Això indicava que la combustió avançava cap avall i vers l'interior de la massa de la pila.

3.ª Fase

El foc ja es trobava generalitzat per tota la massa de la pila. Era un con invertit fet de brases, des de la corona de la pila fins al centre de la base. Aleshores es tapaven tots els forats i se n'obrien a la base en diferents parts, per propagar el tiratge.

4.ª Fase

Quan la pila ja es trobava tota en brases, es tapaven tots els forats per provocar una destil·lació seca; llavors hi havia petites explosions, degudes a l'expansió de l'òxid de carboni.

Quan s'havien després totalment els productes volàtils, es deixaven en ignició els últims buscalls que s'havien retardat en la combustió.

Aquí es començava a deformar la pila, a conseqüència de la desigual densitat de la massa i de la combustió. Es provocaven enfonsaments que s'havien d'evitar obrint forats en les parts oposades, de dalt a baix.

5.ª Fase

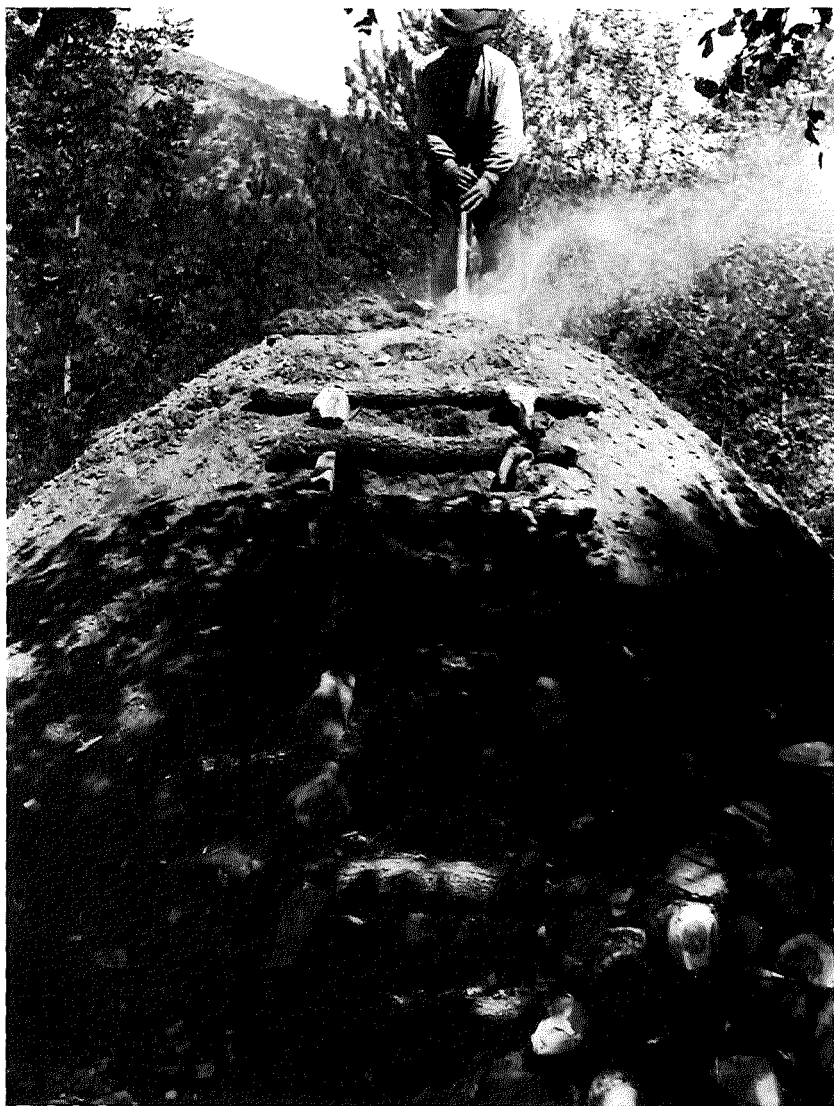
Amb el nou tiratge, amb els forats, tornaven a aparèixer els fums densos i foscos, que aviat canviaven per altres de més blancs i menys densos. Molt aviat començaven a sortir blavosos, indicant que es desprenia l'òxid de carboni. Finalment, es coneixia que la pila estava totalment carbonitzada quan el fum sortia ben clar per tots els forats. El bon carbó es coneixia pel so metàl·lic en donar-li un cop.

RENDIMENT DE LES FUSTES

El *rendiment* de les fustes per carbonejar era important i depenia de les diferents espècies. Les fustes dures rendien més que les tendrals. També variava segons l'estat de sequedat i l'edat. El rendiment en volum era d'un 50 per 100 per a les resinoses i d'un 45 per 100 per a les frondoses.

El rendiment en pes era d'un 25 per 100 per a les espècies resinoses i d'un 22 per 100 per a les frondoses.⁶

Així, les resultants de volum i pes en justificaven l'elaboració en el mateix bosc, ja que afavorien el transport des d'indrets ben poc accessibles als llocs de consum.

Carboner burxant la pila
(Arxiu Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars)

Les *fustes* més carbonejades en el conjunt del Montseny eren: en primer lloc, l'alzina, en segon lloc, el faig, i després d'altres com el roure, fins i tot el vern, el castanyer i l'avellaner. També el bruc i l'arboç, amb els quals es feia carbó de «rabassó», de gran servei a les fornals, durant la guerra europea, per l'escassetat del carbó mineral.⁷

El carbó obtingut de les piles a l'aire lliure era molt ric en carboni fix i molt idoni per a usar-lo com a carburant en la tracció dels autovehicles.⁸

Ara, seria interessant veure el quadre⁹ següent per entendre millor el rendiment de les diferents fustes:

ESPÈCIE	DURADA		QUALITAT		
	Flama	Brasa	Flama	Brasa	Carbó
Salze	40 min.	1 h. 40 min.	Dolenta	Dolenta	Molt D
Pollancre	31 min.	2 h.	Mitjana	Dolenta	Molt D
Avet	32 min.	1 h. 10 min.	Regular	Regular	Fluix
Pi silvestre	10 min.	1 h. 50 min.	Regular	Mitjana	Farga
Faig	40 min.	3 h.	Bona	Bona	Bona
Freixe	50 min.	4 h. 15 min.	Molt B	Bona	Bona
Roure	40 min.	2 h. 45 min.	Bona	Bona	Bona
Bedoll	50 min.	3 h. 50 min.	Molt B	Molt B	Molt B
Alzina	45 min.	5h.	Molt B	Molt B	Molt B

D'aquesta manera es pot comparar el potencial calorífic i els resultats de la combustió de cada espècie vegetal.

LES TALES D'ARBRES

Ara bé, pel que fa a la tala d'aquests arbres, en Franciscu ens diu: «Hi havia propietaris que tallaven molt sovint. Quan anaven curts de «quartos», deien: –No haig de mantenir el bosc sinó que el bosc m'ha de mantenir a mi. I tot sovint feien carbó». Això no obstant, el carboneig s'encarregava de netejar el bosc, fent carbó de tot allò que se'n treia i que era aprofitable, però també cal recordar l'anàlisi del medi d'en Ariet Barberis: «Aquestes feines porten grans aclarides del bosc. Hi ha propietaris tan poc escrupolosos que han permès dolar a tal extrem, que no solament en són ells perjudicats, sinó que també ho és el pròxim pels danys que se li irroguen.

Així doncs, resulta que dolats els boscos i, per tant, sens arbres o, al menys, no més que amb alguns de menuts, els propietaris terratinents de les parts inferiors sofreixen inundacions i ensorraments a les seves terres, perquè fòra

aquells arbres que cobrien les vessants de les muntanyes, sobre tot en les parts altes, queden aquestes despoblades en bona part de l'element vegetal, i al caure l'aigua de les pluges no arriba al terreny tan compassadament com si hi haguessin els vegetals, quin fullam i brancatge, fent com de paraigües, divideix l'aigua, evitant l'agombolament i formació de corrents intensos que pel motiu de tenir fora els vegetals que les deturin, prenen cada vegada més embranzida rostos avall, emmenant-se'n la terra, deixant xaragais i nues les greseres i roques que poc serveixen per a germinar-hi llevors, i tot en perjudici propi o del propietari i dels interessos comunals.»

Finalment, fa un crit d'alerta: «Respectin-se, doncs, els arbres, fent que l'explotació del bosc no siga immoderada i capritxosa, ans al contrari, que's faci una explotació ben entesa, regnant un criteri en harmonia.

Tal vegada amb una tallada d'un 10 per 100 cada deu anys, podria produir una renda immediata; millorant ensems els arbres que quedessin plantats pel pervindre.»¹⁰

Com podem veure, la preocupació per l'impacte ambiental ja era ben corrent a l'any 1915.

Cal afegir, a aquest respecte, que existia el perill d'incendis, que més d'un cop s'havien produït. En Franciscu ens recorda: «S'ha de vigilar molt amb el foc, Mare de Déu, no es pot tenir son!» I aleshores, ens fa saber que a voltes també rebien alguna escaldada o alguna cremada. Aquí sí que podríem dir que jugaven amb foc.

Els carboners, a l'hora de portar a terme la seva tasca, s'organitzaven en *colles*; normalment es componien d'un mestre carboner, que era el que en sabia més, acompanyat de dues o tres persones, que l'ajudaven. Les colles solien ser sempre les mateixes i moltes treballaven regularment per als mateixos propietaris.

Segons la tradició existien unes actuacions que, acceptades i acomplides al seu bon ús a través del temps, arribaven a la condició de *costums*¹¹ per a tothom. I aquests costums prenen forma de *tractes* parlats entre les diferents parts implicades, és a dir, el carboner que tractava amb els migfeiners, el propietari (venedor) i el negociant (comprador).

Vegem els diferents tractes per a negociar el producte resultant:

«180. *Què es ven d'un bosc quan es ven per fer carbó.* Quan es ven un bosc dient que és per a fer-ne carbó, o els arbres de determinada mena o mida que hi ha bons per fer carbó, s'enten venuts tots els arbres del bosc, o tots els de la mena o mida especificades que hi ha al bosc, que el comprador cregui bons per a fer carbó, menys els necessaris per a deixar el bosc ben plantat, a ús i costum de bon pagès, i res més.

Encara que el bosc sigui un alzinar o un aulet, o els arbres venuts siguin alzines o roures, s'entén que per aquesta raó s'hi han de deixar les alzines i

roures tendrals nascuts precisament de gla, que tinguin el canó que no arriba a mida de mànec.

En les suredes s'hi han de deixar totes les que, espelegrinades, no farien un pam de corona.

182. *Tracte de fer carbó netejant.* Quan es fa el tracte de fer carbó de la netejada d'un bosc, clap de bosc o arbreda, o d'una margenada o torrentera, s'entén que es fa el tracte de netejar-lo, o netejar-la, amb l'obligació de fer carbó de tot allò que se'n tregui i sigui aprofitable per a fer-ne, i res més.

199. *Tracte a quart de feina, mitja feina i feina completa.* El tracte de carbonar s'entén a quart de feina quan el carboner té la llenya ajustada, o sigui a mida d'empilar, posada al peu de la plaça; a mitja feina, quan té la pila a punt d'encendre, amb les llenyes i tot per a bitllar, trossegades a mida, i s'entén a feina completa quan el carbó és fet i pesat i el carboner ha posat els sarrions plens i lligats a carregador i ha ajudat a carregar-los.

200. *Tracte a tant per carga amb el comprador.* Quan es fa el tracte de vendre arbres amb la condició que d'ells se'n farà carbó i que el venedor cobrarà un tant per carga, s'entén que, encara que el carbó baixi, el comprador està obligat no solament a fer el carbó, sinó també a aprofitar els arbres amb tant de compte com ho faria si el preu hagués pujat i que, per tant, si s'ha tractat, o és costum del lloc, xerracar els trossos en lloc de picar-los, no els podrà picar.

Si el comprador no fa el carbó, o no fa tot el degut, el venedor el pot fer a costes d'aquell.

Si els arbres venuts són pins, s'entén que l'escorça és del comprador.

S'estén, també, que el preu serà segons les cargues que surtin de la pesada, que s'ha de remetre així que es vagi pesant i abans de treure el carbó del bosc.

201. *Tracte a tant per carga amb el carboner.* Quan s'és establert el tracte que el carboner ha de cobrar per la seva feina un tant per carga, no té el dret de cobrar fins que ha posat els sarrions plens, lligats i ja pesats, a carregador i els ha ajudat a carregar.

Si deixés la feina abans, aquell que li ha fet fer el carbó, a part de la indemnització que li pugui demanar pels perjudicis que li reporti, té el dret de fer-la acabar a costes del carboner.

202. *Tracte a parts amb el comprador o amb el carboner.* Quan el carbó s'ha fet a parts, el propietari dels trossos o arbúcia carbonats té el dret de separar-los mentre el carbó vagi desempilant-se, o bé d'esperar que s'hagin omplert els sarrions, triant aleshores els que prefereix quedar-se fins al nombre necessari per a fer el pes que li pertoca.»

DURADA DE LA FEINA

La temporada forta del carboneig anava del mes de setembre fins al mes de març, que era el temps d'immigració dels migfeiners. En Franciscu, però, hi treballava tot l'any. «A l'estiu treballava a la Vila, a les fagedes, i a l'hivern a tot arreu.» Fins i tot, l'any 1936, «vaig anar a Extremadura per a ensenyar a fer carbó. Un cosí de la tocineria ens va fer anar allà, perquè el negociant amb qui tractava li enviava carbó molt fumós; no el sabien fer. Llavors, em van demanar que hi anés, a preu fet, a 15 ptes. per dia, quan aquí en guanyava de 7 a 10. Valia la pena, oi? Hi vàrem anar, però al cap d'uns mesos esclatà la guerra i vàrem escapar fugint!».

Cada cuita durava de dues a tres setmanes, depenent de la quantitat de piles que es carbonejaven. I si es trobaven lluny del poble, vivien al voltant d'una setmana seguida a la barraca enmig del bosc. «Baixàvem a buscar tiberi, ens estàvem dues o tres hores al poble i ens en tornàvem. Alguna vegada veníem a dormir una nit. També era molt maco venir a dinar el diumenge a casa, però després, a la tarda, torna a agafar el sac i cap a bosc; això encara empipava més!»

Al sarró hi portaven pa, patates, cansalada, arròs, mongetes, bitxo i força vi. Davant els freds, les boires, els vents, les pluges i les neus, era necessari prendre aliments d'un gran valor calorífic per a poder combatre'ls.

Tot seguit reproduiré les *notes* de dues cuïtes realitzades durant la campanya de 1955-56, que ens permetrà veure un exemple de comptabilitat d'un propietari de Viladrau,¹² com també la distribució i el rendiment de la meitat de les cuïtes que va realitzar aquella temporada.

COLL CENDRÓS: (lloc on es carbonejà)

1a. Cuita

1a. Pila	49,5	Cargues
2a. »	53,5	»
3a. »	34,5	»
4a. »	22	»

Total: 159,5 Cargues.

2a. Cuita

1a. Pila	19,5	Cargues
2a. »	32	»
3a. »	20	»
4a. »	30	»
5a. »	38,5	»
6a. »	17,5	»
7a. »	16,5	»
8a. »	15	»
9a. »	15	»
10a. »	27,5	»
11a. »	15,5	»
12a. »	28,5	»

Total: 275,5 Cargues.

TOTAL 1a. i 2a. CUITES: 435 CARGUES.

NOTES:

De la primera cuita foren venudes 156'5 cargues a Francisco Noguer i 3 cargues a Francisco Pagès al preu de 200 ptes. la carga.

De la segona cuita quedaren a casa 5 cargues per al consum, la resta fou venuda a Francisco Noguer.

Les **despeses** han estat:

– «Picar i coure»: 75 ptes. Carga.

– «Lligar»: 2 ptes. Carga.

– «L'abast»: 10 ptes. Carga.

TOTAL: 87 ptes. × CARGA.

Com veiem, la unitat de venda era la carga, és a dir, 120 kg aproximadament. Cada sàrria pesava mitja carga.

Salvador Llobet calculà en època normal una producció anual de carbó vegetal de diferents fustes d'unes 10.000 tones en tot el Montseny.¹³

EVOLUCIÓ SOCIAL I ECONÒMICA DEL PRODUCTE

Fins a la Revolució Industrial, el seu consum com a combustible va ser molt important. Però ja l'any 1929, l'*Instituto Agrícola Catalán de San Isidro* dirigeix una Instància al Sr. Ministre d'Hisenda en la qual, davant la situació

crítica de la rendibilitat del producte, exposa una sèrie de causes que motiven la competència ruïnosa dels carbons estrangers (italians i francesos): a) La diferència del canvi monetari. b) El baix preu dels jornalers nacionals en relació amb els estrangers. c) Les dificultats de transport. Llocs d'elaboració del carbo. e) Desproporció entre els preus de venda i les despeses totals. Davant de tot això es demana la protecció aranzelària i la limitació de la importació de carbons estrangers. I la necessitat de carbonejar, no només la justifica des del punt de vista econòmic, sinó també social i ambiental. Si no es potencia aquesta activitat, existeix el perill de l'abandonament del bosc, de l'èxode rural, i per tant de la seva degradació, la qual pot alterar el règim i distribució d'aigües, el clima i la salubritat del país.¹⁴

Amb tot això, es pot detectar que la situació era delicada. L'any 1933, en Josep Ma. Coll formulà les següents conclusions: «1.ª: La utilització de la fusta i de les llenyes, ja sigui directament, ja sigui transformades en carbó, com a combustible i com a carburant, representa la substitució de l'essència per un carburant nacional i ensems la revalorització dels nostres boscos mediterranis. 2.ª: Per a assolir aquest objectiu, la Generalitat de Catalunya ha d'establir en el Servei Forestal, una Secció destinada exclusivament a estudiar tots els avenços de la tècnica en matèria de carboneig i divulgar l'ús dels forns metàl·lics i dels gasògens. 3.ª: Que la Generalitat declari obligatori, totalment o parcialment, l'ús del gas forestal en els casos següents: Als tractors i aplanadors de totes les obres públiques; als motors mòbils emprats en serveis públics; als motors fixos de les instal·lacions que realitzaran totes les corporacions oficials; en certs casos, a les empreses i indústries de caràcter particular. 4.ª: Que la Generalitat declari obligatori l'ús de l'obra cuita en l'antic forn de llenya, per a totes les obres públiques. 5.ª: Que els beneficis del crèdit agrícola es facin extensius a totes les indústries forestals de carbonització.»¹⁵

Malgrat aquest intent de redreçament del consum de carbó vegetal, amb la postguerra «baixa la producció, tot i la gran demanda, degut: a la dificultat d'obtenir provisions alimentícies per a tota la setmana al bosc; la manca d'interès en els propietaris per la depreciació de la moneda i pel bon preu de la llenya, i el desinterès dels carboners, que els hi és més rentable fer carbó de sotabosc (per a brasers), ja que no hi reben cap intervenció del propietari».¹⁶

VALORACIÓ DE L'OFICI

Fins als anys 60, el carboneig, en una línia descendent, va continuar existint. Fins que l'ús generalitzat de l'electricitat, l'aparició del gas i del butà i la ferotge competència de preus dels derivats del petroli van desencadenar la seva desaparició irreversible.

M'agradaria, d'altra banda, fer palesa l'opinió dels mateixos carboners pel que fa al seu ofici. En Franciscu, actualment, recorda:

«Una mala feina; tant si plovia com si nevava, nosaltres erem a bosc».

«Era una feina dura i bruta, sempre anàvem com uns corbs».

«Els carboners fèiem cèntims, no es gastava. Però es treballava sempre».

«Això de fer de carboner no eren coses de canalla. S'havia de tenir molta «afició»; molt treballadors, perquè en això s'anava a preu fet. Si un no s'es-pavilava, tu-ru-rut, no es guanyava res!».

LLEGENDA I REALITAT

Els carboners, la seva vida a bosc, la seva relació amb el foc, la soledat, la llunyania de la família i de la societat, la nit, la natura, han estat temes d'inspiració poètica i, a voltes, mitificats, admirats i enaltits pels profans, els observadors i els originaris de ciutat, ben lluny de la pròpia carn i la crua realitat dels bosquerols.

El seu patró era Sant Alexandre, el dia 11 d'agost. «Segons la tradició, aquest sant havia estat carboner. Els carboners procuraven tenir les carboneres llestes per a aquest dia, a fi de poder vagar del tot i de no haver-les de vetllar

Estat actual d'una antiga plaça carbonera al Montseny

(Foto J. Zamora)

ni vigilar. El sant se n'hauria enutjat i els hauria fet cremar totes les carboneres que haguessin fet en el transcurs de tot un any. (...)»¹⁷

Amades també explica que «el primer que feien era aixecar una barraca, i així que la donaven per llesta, des de certa distància hi engegaven pedres per assegurar-se que no se'ls enfonsaria. Perquè el vent no els l'aterrés i no se'ls l'emportés engegaven unes altres set pedrades a cada una de les quatre cares del vent. I perquè no se'ls hi calés foc voltaven al seu entorn saltant i guimbant. Deien que, complert aquest cerimonial, asseguraven la barraca de la fúria de la Molsosa, una mena de bèstia de quatre potes amb el cos cobert de molsa d'un pelatge herbós, mestressa del bosc i que feia tant mal com podia als que s'hi instal·laven i als que tallaven arbres o s'emportaven o s'aprofitaven de res del bosc. Era temerosa als cops de pedra i al foc, per l'acció dels quals hom es podia guardar de les seves malifetes.» (...) «Aquest mite sembla emparentar-se amb el del Carmancó, estadant de les altes muntanyes que es soplja a les barraques dels pastors. Ambdós mites poden relacionar-se amb el del geni de la mare terra que reclama el dret de propietat damunt del terreny de què hom s'apodera en aixecar una construcció.»¹⁸

Balls que feien entorn de la barraca a fi d'assegurar-la d'incendis, balls que espantaven la Molsosa, contes, llegendes, cançons, han enriquit i han engrandit la tasca d'aquells homes desconeguts i ignorats, junt amb la seva presència en les obres literàries d'autors com Guerau de Liost, Marià Manent, Prudenci Bertrana, Francesc Bartrina, Josep Pijoan, Marià Vayreda, etc...

Només ens resten aquests testimonis i els antics camins desfigurats que duen a freqüentades places carboneres del passat.

Per acabar, unes paraules emocionades d'un dels últims carboners del Montseny, en Franciscu:

«Allà a la Cova d'en Pere ens vàrem trobar que hi havia sis o set piles que flamejaven. Aquell dia, allò semblava un cos estrany; entre que plovia, feia vent, i el vent allà en aquells canals, a vora de la cova que fan dos sots, hi feia uuuuuuuuuuh, una fressa..., i veure el llum de les piles que tocava a dalt de les boires... Allò semblava un infern!!.»

JAUME ENRIC ZAMORA I ESCALA

BIBLIOGRAFIA

- AMADES, Joan. *Costumari català*. Salvat Editores. Barcelona 1982.
ARIET BARBERIS, A. *Topografia mèdica de Viladran*. Fidel Giró, impressor. Barcelona 1915.
BAUER, E. *Los montes de España en la Historia*. Ministerio de Agricultura. Madrid 1980.

- CLAVER, Ignacio. *Combustibles vegetales*. Ministerio de Agricultura. Madrid 1942.
- COLL, Josep Ma. *El carboneig*. Setmana Forestal de l'Institut Agrícola Catalán de San Isidro. Revista I.A.C.S.I. 1933.
- COSTUMARI CATALÀ D'USOS I COSTUMS DE BON PAGÈS SOBRE BOSCOS I ARBREDES. Editat per l'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya, 1920 i reeditat en facsimil per Edicions del Catal. Barcelona 1980.
- FORT, Pau. *El carbó vegetal al Vallès*. Butlletí Agrupació Excursionista de Granollers. 1936.
- GUERAU DE LIOST. *Obra poètica completa*. Ed. Selecta. Barcelona 1948.
- INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO. *La crisis del carbón vegetal*. Barcelona 1928.
- LLOBET, Salvador. *El medi i la vida al Montseny*. C.S.I.C. Barcelona 1947. Reedició del Museu de Granollers i Agrupació Excursionista de Granollers. 1990.
- SANGLAS, Jordi. *Tavertet: cent anys d'història*. Ed. Els Cingles. Barcelona 1989.

NOTES

1. BAUER, E. *Los montes de España en la Historia*. Ministerio de Agricultura. Madrid 1980.
2. LLOBET, Salvador. *El medi i la vida al Montseny*. C.S.I.C. Barcelona 1947. Pàg. 290.
3. FORT, Pau. *El carbó vegetal al Vallès*. Butlletí Agrupació Excursionista de Granollers 1936. Pàgs. 117-119.
4. SANGLAS, Jordi. *Tavertet: cent anys d'història*. Ed. Els Cingles. Barcelona 1989. Pàg. 97.
5. Op. Cit. LLOBET, S. Pàg. 295.
6. CLAVER, Ignacio. *Combustibles vegetales*. Ministerio de Agricultura. Madrid 1942. Pàgs. 32-36.
7. Op. Cit. FORT. Pàg. 118.
8. Op. Cit. CLAVER. Pàg. 37.
9. Op. Cit. CLAVER. Pàg. 20.
10. ARIET BARBERIS, A. *Topografia mèdica de Viladrau*. Impressor Fidel Giró. Barcelona 1915. Pàgs. 127-129.
11. *Costumari Català d'Usos i Costums de Bon Pagès sobre Boscos i arbres*. Editat per l'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya, 1920 i reeditat en facsimil per Edicions del Catal. Barcelona 1980. Pàgs. 80-88.
12. MASVIDAL, Serafi, propietari.
13. Op. Cit. LLOBET. Pàg. 295.
14. INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO. *La crisis del carbón vegetal*. Barcelona 1928. Pàgs. 3-14.

15. COLL, Josep Ma. *El carboneig*. Conferència llegida a La Setmana Forestal de l'Institut Agrícola Catalán de San Isidro. Revista I.A.C.S.I. 1933. Pàg. 305.
16. Op. Cit. LLOBET. Pàg. 295.
17. AMADES, Joan. *Costumari català*. Vol. IV. Salvat Editores. Barcelona 1982. Pàgs. 776-777.
18. Op. Cit. AMADES. Pàgs. 1.052-1.054.